

Микола ДЬОМІН

**АНАЛІТИЧНИЙ ІМПРЕСІОНІЗМ
РАФАЕЛЯ БАГАУТДИНОВА
До сімдесятип'ятиріччя митця**

В сучасному мистецтві, де окреслені багатовекторність трактування художнього образу та розмаїтість видів і жанрів художньої творчості, імпресіонізм, як явище, є почасти переспівом відкриття французьких художників кінця XIX — початку XX ст. Майстри цього напрямку, найперше у творі мистецтва, акцентували увагу глядача на враженні від мотиву. Але аналітичний імпресіонізм — це дещо нове і, на перший погляд, навіть несумісне поєднання понять у вузькому методологічному трактуванні. Проте в історичному контексті навіть імпресіоністи у своїй творчості використовували наукові знання. 1839 р. французький хімік-органік Е. Шеврель опублікував свою працю «Про закон симультанного контрасту кольорів і про вибір розфарбування предметів». Саме ця праця стала науковою основою для художників-імпресіоністів. А ще проблемами кольору займалися в стародавньому світі, в античну добу, епоху Відродження, у XVIII–XIX ст. — І. Ньютон, Й. В. Гете, Ф. Рунге тощо.

У більш широкому аспекті мистецької візії та згаданої нами багатовекторності вибудови художнього образу, окрім згаданої історичної ретроспективи, такий аналітичний сплав емоцій і вражень автора можливий ще як відлуння й концентрація життєвих та історичних колізій епохи і ставлення митця до неї. Саме такі доленосні враження від тоталітарної епохи, пережиті художником у дитинстві й юності, лягли в основу його кредо — вдумливе й напружене емоційне сприйняття політичної дійсності й розвитку світу природи, оточуючого національного середовища, суспільства, цивілізації.

Рафаель Багаутдинов уперше побачив світ 10 серпня 1931 р. в Казані. Батьки майбутнього художника були репресовані — під ярликом «вороги народу» батька було розстріляно, а мати отримала 15 років ув'язнення у таборах. Рафаель разом зі своїм старшим братом Ремом, до речі, теж художником, котрий зараз мешкає у США, виховувалися до війни в дитячому будинку в Україні, на Кіровоградщині. Про творчі долі братів, їх життєвий шлях неодноразово писав

статті у всеукраїнських виданнях письменник М. Слабошпицький, який також написав повість та роман-колаж на цю тему; висвітлювала колізії їхнього життя й творчості поетеса Світлана Йовенко.

Отож з дитинства брата Багаутдинови захоплювалися малюванням і мріяли стати художниками. А Рафаель ще й грав на музичних інструментах: мандоліні, акордеоні, трубі. Мабуть, такий хист у нього від батька, бо перший секретар Казанського обкому комсомолу Махмут Багаутдинов був людиною музично обдарованою й грав на скрипці. Як бачимо, доля братам усміхнулася. Мрії юності здійснилися.

Під час війни разом з дитячим будинком брата Багаутдинови опинилися на Кавказі, потім у Середній Азії. По війні, як обдарованих учнів, спочатку старшого, а потім і молодшого, братів було прийнято у Київський інтернат для обдарованих дітей РХСШ ім. Тараса Шевченка, заснованого ще клопотанням Павла Тичини. Йдучи у навчання шляхом брата Рема, Рафаель Багаутдинов 1949 р. вступив у Казанське художнє училище, яке закінчив з відзнакою 1957 р. Перед тим відслуживши чотири роки у війську (до 1954 р.). Обдарований юнак вступив до Київського державного художнього інституту, який закінчив 1963 р. (майстерня станкової графіки О. Пащенко та І. Селіванова). У техніці станкової графіки молодий митець створює свою дипломну роботу, котра складається з п'яти аркушів ліногравюру і присвячена татарському поету Мусі Джалілю. Ця серія побувала на багатьох виставках як в Україні, так і в багатьох містах колишнього Союзу.

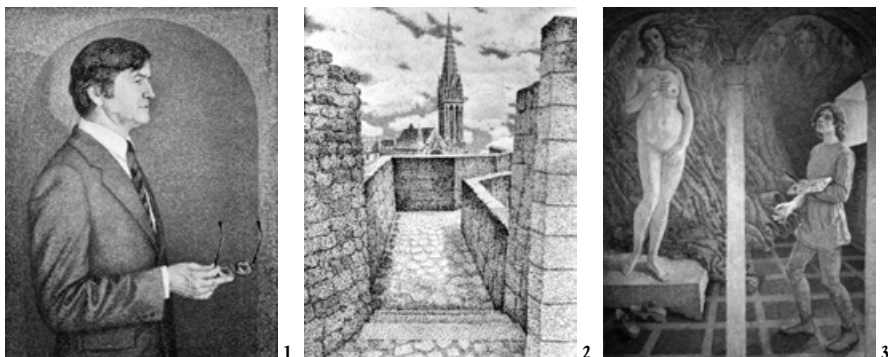
У своїх ранніх творах, як графічних, так і акварельних, художник звертається до національного татарського епосу, виконує твори української тематики. Вже окреслились значні успіхи і в графіці книжковій, ілюстрації, проте тернистий творчий шлях і прискіплива увага компартійної влади далися взнаки. Негласне переслідування художника почалося тоді, коли його брат Рем Багаутдинов став емігрантом після поїздки за кордон.

Проте у своїй творчості Рафаель Багаутдинов, незважаючи на труднощі життя, вибудовує оптимістичне світоглядне кредо, на протигагу загальноживаним сюжетам псевдодуховності соцреалізму тоталітарної епохи. Він, за великим рахунком, створив власний мікро- і макросвіт у своїх творах, побудувавши їх на естетичних канолах мистецтва. Це простежується і в згаданих творах татарського епосу, і в роботах, звернених до українського фольклору.

Ще в стінах інституту молодий художник охоче працював у техніці акварелі. А в кінці 60-х, на початку і в середині 70-х рр. акварель стала для митця одним із засобів творчого вираження. Такі роботи, як «Моя родина» (1975), «Натюрморт з ромашками» (1976), «Іриси» (1977), «Автопортрет» (1978) та інші засвідчують творче зростання художника. Митця приваблює нyo — він пише

оголену жіночу натуру. Автор виконує серію портретів, «Портрет матері» (1973) та декілька акварельних серій, присвячених військовій тематиці, спорту, святкуванню сабантую тощо. У цей період у доробку художника з'являються оформлення книжок відомих українських і зарубіжних письменників: О. Гончара («Собор»), П. Загребельного («День для прийдешнього»), твори А. Чехова, М. Горького, таджицького письменника Садриддіна Айні («Смерть лихваря»), балкарського поета Кайсина Кулієва («Поезії. Вибране», 1977 р., видавництво «Дніпро») та інші.

У кінці 1970-х — на початку 1980-х рр. митець починає працювати в техніці олійного живопису. Як констатує художник, він поставив собі за мету досягнути у цій техніці акварельної легкості й прозорості. Можна з великою долею до-

1. Портрет Івана Дзюби. 1987. Полотно, олія. 2. Нормандська Франція. 2001. Полотно, олія. 3. Джерело натхнення Сандро Ботічелі. 1984. Полотно, олія

стовірності стверджувати, що у цих пошуках Рафаель Багаутдинов досяг неабиякого успіху, винайшовши свою авторську техніку, яка, до речі, цілком вписується в історичний контекст мистецтва імпресіонізму.

Можливо, витoki цих технічних прийомів закорінені й у графічних техніках, графічному «аналітичному мисленні» художника. Таку візію влучно примітила й доктор мистецтвознавства В. В. Рубан у статті «Діапазон пошуків Рафаеля Багаутдинова» (Образотворче мистецтво. 1986. № 6): «Стилістичні джерела живописних творів Багаутдинова слід шукати в графічних творах, адже в основі свого образного мислення він залишається графіком. Власне «графічність» у живописних творах поняття досить умовне й полягає, передусім, у відношеннях зображення до площини композиції. Воно здебільшого поширюється не стільки в глибину, скільки вздовж цієї площини, котрій підпорядковується розвиток дії».

У трактуванні художнього образу в річищі згаданого його концептуально-світосприйняття можна зауважити, що Р. Багаутдинов розгортає свої композиції-метафори як режисер на авансцені театру, де глибину дії у часі й просторі глядач повинен домислити. Адже у творах митця глибина простору — умовне тло. Метафізичну замкнутість цього простору глядач долає спонтанним сплеском емоцій. І це апіорі як першопоштовх до емпіричного пізнання й домислення ідеї, теми, сюжету, мізансцени, дії, які художник декларує у творі. Цей процес пізнання художнього образу відбувається, скоріше, навіть на підсвідомому рівні у глядача і, можливо, цілком не усвідомлено, інтуїтивно у самого митця. Така недовомленість мистецької візії художника у сприйнятті глядача долає навіть рамки мистецького сприйняття й переростає у суспільний театр національного життя етносу з його реальними втратами і здобутками.

А чи не маємо ми тут справу з певним містицизмом художнього полотна, на якому зображені чи то ніч на Івана Купала, чи взаємовідносини двох начал — жіночого і чоловічого або інші містерії, сюжети з національного українського фольклору і татарського епосу, до яких ностальгічно звертається художник? Що спонукає митця вирішувати свої твори переважно в епічно-метафізичному ключі, подекуди з ностальгійними нотками? Очевидно, те, що у вирішенні структури композиції й трактуванні художнього образу в творах Багаутдинова виразно простежується певна декоративна умовність та заглибленість художника у стихію народно-декоративного мистецтва.

Не останню роль тут відіграє й те, що автор знову і знову переживає колізії свого життя на підсвідомому рівні — співчутливе ставлення до підлітків під час воєнного лихоліття простих українських селянок, котрі увійшли в єство малого Рафаеля, бодай не стільки окрайцем хліба, як чуйним, з глибинних джерел генарної пам'яті, затишним українським словом.

Можливо, ще й інші обставини дають змогу Р. Багаутдинову бути аналітиком у житті й мистецтві, вдумливим інтерпретатором тонких духовних імпресіоністичних сфер структури композиції полотна та душевних почувань художника. Пропускаючи їх через своє надчутливе серце, він презентує глядачеві дивний і таємничий сплав високого мистецтва. Завдячуючи своїй феноменальній працездатності та неабиякому талантові, митець ствердив себе не тільки як художник-графік, а й як цілеспрямований, тонкий пленерний живописець. Він виробив у собі той універсалізм, котрий дає змогу досягти успіху у вирішенні складних творчих завдань.

Чому аналітичне мистецтво Рафаеля Багаутдинова саме імпресіонізм? Очевидно тому, що на його полотнах присутнє просторове змішування кольорів, які повітряно пульсують, дихають почуттям художника, — згадується та повітряність, якої він прагнув. На полотнах майстра присутня опрацьованість

4

5

6

4. Рисунок на шмуцтитул другої частини книги Мухтара Ауезова «Шлях Абая». 5. «Портрет Олесья Гончара», рисунок на титул книги О. Гончара «Собор». 6. Ілюстрація до книги Д. Міщенко «Розплата»

кожного сантиметра полотна, зробленість форми у поєднанні з опоетизованим змістом.

Якщо шукати аналоги хоча б не у західноєвропейському мистецтві, а у вітчизняному, зокрема в російському мистецтві, то творчому методу Рафаеля Багаутдинова можна знайти аналог у Павла Філонова. Саме висока опрацьованість, зробленість у мистецтві була творчим кредо ідеолога аналітичного мистецтва Павла Філонова, котрий стоїть осібно в російській художній творчості.

Самотність, доля художника не залишають байдужим і самого Р. Багаутдинова, адже цей стан байдужості суспільства й обструкцію влади у ставленні до себе він пережив у повній мірі, коли і в замовленнях на оформлення книжок йому відмовляли, і відхиляли твори на виставках...

Отже, повна свобода без засобів до існування в найгуманнішій державі, т. зв. робітників і селян, де митець і собі не належав. Художник відмовляється від тем і сюжетів, котрі нав'язувалися офіціозом, і шукає свої, що хвилюють людину

в усі часи та епохи. Це, найперше, доля людини-митця, її місце в суспільстві. Художник пише портрет Муси Джалілія, започатковуючи цим серію портретів творчих особистостей. У цих портретах характери персонажів перегукуються і з долею самого митця. Рафаель Багаутдинов створив цикл картин-присвят видатним художникам і письменникам, зокрема Т. Шевченку, М. Врубелю, Х. Рембрандту, С. Боттічеллі, О. Пушкіну, М. Булгакову, М. Цветаєвій, А. Ахматовій та ін. На продовження теми Р. Багаутдинов створює серію портретів українських письменників: братів Тютюнників, В. Стуса, Є. Гуцала, І. Дзюби, О. Черногуза, М. Слабошпицького, С. Йовенко, Л. Голоти та ін.. Загальна концепція побудови таких портретів — мрійливо-споглядальна, без особливих емоційних акцентів. Затишний і ошатний романтизм, який привносить художник у ці твори, допомагає долати душевні кризи не тільки глядачеві, а й самим портретованим та автору. Адже трагічні ситуації у певних сюжетах портретів-присвят художник не драматизує, а невимушено окреслює перспективу і дає надію, хоча б споглядально...

У ці 1980-ті рр. Рафаель Багаутдинов активно працює і в галузі книжкової графіки. Він створює оформлення книг багатьох письменників, зокрема Раїси Іванченко «Гнів Перуна» (1982), «Золоті стремена» (1984), «Зрада» (1988), Є. Гуцала «Позичений чоловік» (1982), «Полювання з гончим псом» (1980), Д. Міщенка «Лихі літа Ойкумени» (1985), Світлани Йовенко «Ти — хто поруч» (1983), «Час любові» (1984), «Нерозкритий конверт» (1987), «Віч-на-віч» (1989), «Безсмертя ластівки» (1989), французьке видання роману М. Слабошпицького «Марія Башкирцева» (1990) та інші автори. Художник проілюстрував близько п'ятдесяти книжок серії з історії України і світу. Вражаючий доробок митця в галузі книжкової графіки сягнув понад 700 книг як авторів, так і учбової літератури з серії «Шкільна бібліотека».

Початок 1990-х рр. окреслився у творчості Рафаеля Багаутдинова подальшою працею над улюбленими творами. Бо з виборенням Україною незалежності йому не потрібно було перебудовуватися. Він і гадки не мав, що можна бути у мистецтві нещирим — бо що думав, те і говорив, а що говорив і відчував — те й втілював на полотні. Після першої персональної виставки 1985 р. і згаданої багаторічної внутрішньої еміграції, він щиросердно, з легкою душею додає віхи творчості. Митець зауважує: «Шукати себе — це велике щастя». Загалом Рафаель Багаутдинов провів понад десять персональних виставок у Казані, Києві, Нью-Йорку, містах Німеччини. Його твори є в музеях України, Татарстану, Росії та приватних колекціях України, Татарстану, Росії, Латвії, Німеччини, Франції, Ізраїлю, Канади, США.

Лейтмотивом творчості Рафаеля Багаутдинова є романтична безпосередність, задушевність та відкритість перед глядачем. Художній образ у творчості

митця стверджує засади національного світогляду, вдумливого й коректного ставлення до багатогранності мистецтва й життя. Для національного мистецтва України Багаутдинов є знаковою фігурою, що поєднує мистецтво двох культур — ісламської і християнської. Такі історичні пласти дають нам приклад толерантності й терпимості, бо мистецтво єднає народи. Талант художника, попри всі колізії та труднощі життя, підносить нас від сірої повсякденності до імпресіоністичної святковості.